

ΠΑΡΑΔΟΣΗ, ΦΟΛΚΛΟΡ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚ

Η ελληνική μουσική παράδοση από την αστικοποίηση στην παγκοσμιοποίηση

Λάμπρου Λιάβα

Συχνά διαπιστώνουμε τη σύγχυση που υπάρχει, όχι μόνο στο πλατύ κοινό αλλά και στους ίδιους τους μουσικολόγους, τους μουσικούς και τους δημοσιογράφους, σχετικά με τη χρήση —και την κατάχρηση— των όρων παραδοσιακό, δημοτικό, λαϊκό, αυθεντικό, φολκlorικό και έθνικ. Θεωρούμε λοιπόν ότι θα ήταν χρήσιμο να επιχειρήσουμε μια διασάφηση αυτών των προσδιορισμών σε σχέση με τα χαρακτηριστικά, το περιεχόμενο και τις λειτουργίες τους, ώστε να προτείνουμε κάποια κριτήρια για τα... «ρούχα του Βασιλιά» τόσο τα παλαιά όσο και τα καινούργια!

Πρωταρχική πηγή και σημείο αναφοράς παραμένει η λαϊκή μουσική παράδοση στις «πρωτογενείς» μορφές της, οι οποίες για να εκτιμηθούν πρέπει να προσδιορίζονται σε τόπο, χρόνο και κοινωνική ομάδα και όχι ν' αντιμετωπίζονται σαν ένα μουσειακό αντικείμενο, προϊόν «μουσικής αρχαιολογικής ανασκαφής». Η παράδοση είναι ένας ζωντανός οργανισμός που εξελίσσεται παρακολουθώντας τη δυναμική της ομάδας με την οποία συνδέεται και της οποίας αποτελεί κώδικα έκφρασης κι επικοινωνίας και σύμβολο ταυτότητας.

Μ' αυτή την έννοια, η παραδοσιακή μουσική, το τραγούδι και ο χορός δεν μπορούν να θεωρηθούν ξεκομμένα από τον χώρο, την εποχή, τους ανθρώπους και το πλαίσιο της επιτέλεσής τους. Συχνά συνδέονται άμεσα με έθιμα και τελεουργίες, σοφά τοποθετημένα στον ετήσιο κύκλο και στον κύκλο ζωής των μελών της κοινότητας.

Γι' αυτό και οι επιστήμονες-ερευνητές είναι υποχρεωμένοι ν' αναπτύξουν μια σύνθετη μεθοδολογία ώστε να καταγράψουν και να ερμηνεύσουν όχι απλώς ένα μουσικό «έργο» (όπως συμβαίνει λ.χ. στη λόγια μουσική της Δύσης) αλλά μια μουσική ταυτότητα, μια μουσική «ζωή», που δεν επιδέχεται μόνον αισθητικά κριτήρια «εκτέλεσης» ή «ερμηνείας» αλλά —ως ζωή— καθορίζεται από μια σχέση βιωματική που συνδέεται άμεσα με την ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα.

Καλούμαστε, λοιπόν, με τους πληροφορητές στο πεδίο έρευνας να μοιραστούμε -στο μέτρο του δυνατού- τα βιώματά τους, να δούμε τον κόσμο με τα δικά τους μάτια, ν' ακούσουμε με τα δικά τους αυτιά, να κοινωνήσουμε τον «πολιτισμό» τους, όχι μόνον ως προς το ύφος αλλά και ως προς το βαθύτερο ήθος στο μέτρο που αυτό κρύβει αισθήσεις και συν-κινήσεις που συναντούν τις δικές μας σημερινές ανάγκες για έκφραση και επικοινωνία.

Είναι συχνό φαινόμενο, ιδιαιτέρως τις μεταπολεμικές δεκαετίες της έντονης αστικοποίησης, όλο αυτό το πρωτογενές υλικό του λαϊκού πολιτισμού να μεταλλάσσεται σε «φολκlor», δηλαδή να αποκόβεται από τον τόπο, τον χρόνο ή ακόμη και από τους ίδιους τους φορείς του και ν' αναπαράγεται σε διαφορετικές συνθήκες και χώρους συνήθως με τη μορφή «αναβίωσης» ή (ανα)παράστασης.

Το φαινόμενο αυτό χαρακτηρίζει τη συντριπτική πλειοψηφία των διαύλων επικοινωνίας που έχει σήμερα το πλατύ κοινό με τις μορφές της παραδοσιακής μουσικής, του τραγουδιού και του χορού, συνήθως μέσα από οργανωμένες τοπικές γιορτές κι εκδηλώσεις, μουσικοχορευτικές παραστάσεις καθώς και καταγραφές στις ελεγχόμενες συνθήκες ενός στούντιο ηχογραφήσεων ή μιας τηλεοπτικής εκπομπής.

Μ' αυτή την έννοια, το φολκlor αποτελεί μιαν εκδοχή-αποτύπωση (σαν μια φωτογραφία) του παραδοσιακού, απομονώνοντάς-το όμως από το κοινωνικό του πλαίσιο. Το πόσο «καθαρή» είναι αυτή η φωτογραφία, οι λεπτομέρειες στις οποίες εστιάζει ώστε να προκαλέσει το ενδιαφέρον του θεατή και η όλη τεκμηρίωση για τα

εικονιζόμενα, θεωρούμε ότι αυτά είναι τα βασικά κριτήρια αποτίμησης για την ποιότητα και «πιστότητα» ή την απόκλιση της αναπαράστασης από το πρωτότυπο.

Παράλληλα όμως, το φολκλόρ υπακούει και σε άλλους κανόνες που σχετίζονται με την «οργάνωσή» του και την —ως ένα βαθμό— αναπόφευκτη τυποποίησή του ώστε να υπηρετηθούν οι «θεατρικές» συμβάσεις μιας δημόσιας παρουσίας. Το αποτέλεσμα κάθε φορά εξαρτάται από τη γνώση, την εμπειρία και τη διαίσθηση που αναπτύσσουν όσοι αναλαμβάνουν τη δύσκολη αποστολή να προσεγγίσουν και να βιώσουν το παραδοσιακό, ώστε ακολούθως να το ανα-βιώσουν, να το αναπαραστήσουν στη φολκλωρική του εκδοχή.

Και, βεβαίως, στόχος δεν μπορεί να είναι η όποια «αυθεντικότητα» (όπως ορισμένοι συχνά, από άγνοια ή υποκριτικά, διατείνονται) αλλά κυρίως το να δώσουν σ' ένα ευρύτερο κοινό αισθητική και ιδεολογική συν-κίνηση, καθώς κι ερεθίσματα και κίνητρα ώστε ν' αναζητήσουν την «πηγή» του, το πρωτογενές υλικό δηλαδή το... παγόβουνο που κρύβεται κάτω από την κορυφή της δημόσιας παρουσίας του.

Παράλληλα, δεν μπορεί κανείς να ισχυριστεί πως ό,τι «παραδοσιακό» θεωρείται (εκ των προτέρων) «καλό» και αυθεντικό» (πόσο σχετικοί άλλωστε είναι αυτοί οι όροι) και ό,τι φολκλωρικό «ύποπτο και κατασκευασμένο», όπως συχνά υποστηρίζουν με αφοριστικό φανατισμό οι «ρατσιστές» του χώρου! Απλώς είναι δύο διαφορετικές προσεγγίσεις, με κοινή καταγωγή και δομή, οι οποίες στη σύγχρονη πραγματικότητα συμβιώνουν κι αλληλοτροφοδοτούνται αλλά επιτελούν διαφορετικές λειτουργίες που δεν μπορεί η μια να αντικαταστήσει ή έστω να υποκαταστήσει την άλλη.

Το «έθνικ» είναι μια τελείως διαφορετική υπόθεση, χωρίς αυτή την άμεση κληρονομική (έστω και υβριδική) σχέση που διακρίνει τη μετάλλαξη του παραδοσιακού σε φολκλόρ. Αν το φολκλόρ είναι τέκνο της αστικοποίησης, το έθνικ αποτελεί προϊόν της παγκοσμιοποίησης, με κύριο χαρακτηριστικό τη μετάπλαση του παραδοσιακού μουσικού υλικού στο πλαίσιο ενός πολυεθνικού δισκογραφικού-συναυλιακού μάρκετινγκ, σε συνδυασμό και με άλλα μουσικά είδη, ιδιώματα και φόρμες.

Σε μια φολκλωρική (ανα)παράσταση ο οργανοπαίκτης εξακολουθεί να δρα ως εκπρόσωπος της συγκεκριμένης κοινότητας και κρίνεται ως προς τις δεξιότητες του ικανότητες και ως προς την πιστότητα και τον σεβασμό στο πρωτογενές υλικό της παράδοσης στην οποία αναφέρεται. Όμως στο έθνικ διεκδικεί πλέον τον ρόλο «επώνυμου» καλλιτέχνη και κρίνεται σε σχέση με την ικανότητά του για επεξεργασία και ενσωμάτωση αυτού του υλικού σε ένα «διάλογο» με τελείως διαφορετικά είδη (τζαζ, ροκ, άλλες παραδοσιακές μουσικές κ.λπ.).

Μ' αυτή την έννοια, το έθνικ συνδέθηκε συχνά με το όρο *fusion* που θα τον μεταφράζαμε ως «σύντηξη» επειδή πολύ παραστατικά αναφέρεται στη χημική ένωση δυο διαφορετικών σωμάτων απ' όπου προκύπτει ένα τρίτο, ξεχωριστό, με νέες ιδιότητες. Κι αυτό ακριβώς διακρίνει το «κράμα» από το «μίγμα» όπου δεν προκύπτει νέα δημιουργία, δεν μεσολαβεί χημική ένωση και τα δυο σώματα απλώς ανακατεύονται χωρίς ν' αποβάλλουν τις αρχικές τους ιδιότητες, οδηγώντας όχι σε *fusion* αλλά σε... *confusion* (σύγχυση)! Αν αναγάγουμε αυτές τις έννοιες στη σύγχρονη μουσική πραγματικότητα, θεωρούμε ότι ο παραλληλισμός είναι ιδιαίτερα εύγλωττος και διδακτικός! Και για να φέρουμε ένα παράδειγμα: Ο ίδιος οργανοπαίκτης, λ.χ. ο δεξιότεχνος του λαϊκού κλαρίνου Πέτρο-λούκας Χαλκιάς, λειτουργεί:

- ως φορέας του παραδοσιακού ρεπερτορίου όταν παίζει στο πανηγύρι του χωριού του στο Δελβινάκι Ηπείρου

- ως φολκλορικός μουσικός όταν εμφανίζεται σε συναυλία ηπειρώτικης μουσικής στο Μέγαρο Μουσικής ή στο Ηρώδειο ή ακόμη και στο ίδιο το χωριό του, αλλά σε εκδήλωση του τοπικού λαογραφικού συλλόγου
- ως «έθνικ» καλλιτέχνης όταν αυτοσχεδιάζει μαζί με Ινδούς συναδέλφους του ή με τον τζαζίστα Τάκη Μπαρμπέρη.

Σε κάθε περίπτωση τα κριτήρια και οι λειτουργίες της μουσικής επιτέλεσης είναι διαφορετικά. Το πρόβλημα, λοιπόν, προκύπτει όταν χωρίς περίσκεψη (και συχνά χωρίς αιδώ) εισβάλλουν σ' αυτόν τον ευαίσθητο χώρο της παραδοσιακής μουσικής και των χορών άτομα που δεν έχουν συναίσθηση αυτών των ουσιαστικών διαφοροποιήσεων. Με αποτέλεσμα να επικαλούνται δήθεν την «παράδοση» με αφορισμούς για τις «ρίζες» και την «αυθεντικότητα», στην ουσία όμως να τη χρησιμοποιούν ως άλλοθι σ' ένα εμπορικό παιχνίδι, όπου διαχειρίζονται ένα κοινόχρηστο αγαθό ως καταναλωτικό προϊόν.

Ναι, λοιπόν, είναι πολύ σημαντικό κι ενδιαφέρον να γνωρίζουμε τις «Μουσικές του Κόσμου», όπως και τις μουσικές της Ελλάδας με τις πάμπολλες επιμέρους διαλέκτους και ιδιώματα που τόσο συχνά ισοπεδώνονται από άγνοια κι επιπολαιότητα. Όμως ας μη τα ρίχνουμε όλα σ' ένα... τσουβάλι.

Είναι πολύ σημαντικό η κάθε παράδοση να αποτελεί αφετηρία και πηγή έμπνευσης κι αναδημιουργίας για σύγχρονους καλλιτέχνες. Αυτό, εξάλλου, συνιστά κι ένα από τα βασικά κριτήρια αξιολόγησης για τη δυναμική της. Όμως κάτι τέτοιο προϋποθέτει ουσιαστικό διάλογο με το πρωτογενές υλικό (το οποίο καμιά αναπαράσταση-ανάπλαση δεν μπορεί να υποκαταστήσει) και δοκιμασία δια πυρός και σιδήρου ώστε να επιτύχει η χημική ένωση που θα οδηγήσει στη νέα δημιουργία, στο κράμα (fusion) κι όχι τη Βαβέλ (confusion) της καθ' ημάς Βαβυλωνίας!

Βιβλιογραφία

- Ατταλί, Ζ. (1991). *Θόρυβοι*. Αθήνα: Ράππα
- Κάβουρας, Π. (2010). «Φολκλόρ και παράδοση: Όψεις και μετασχηματισμοί ενός νεωτερικού ιδεολογικού μορφώματος», στο *Φολκλόρ και παράδοση. Ζητήματα αναπαράστασης και επιτέλεσης της μουσικής και του χορού*. Αθήνα: Νήσος
- Λουτζάκη, Ρ. (1999). «Ο σύλλογος ως χώρος χορευτικής δραστηριότητας», στο Δρούλια, Λ. & Λιάβας, Λ. (επιμ.) *Μουσικές της Θράκης – Μια διεπιστημονική προσέγγιση – Έβρος*. Αθήνα: Σύλλογος «Οι Φίλοι της Μουσικής», σελ. 209-268
- Νιτσιάκος, Β. (1994). «Εισαγωγή», στο *Χορός και κοινωνία*. Κόνιτσα: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κόνιτσας
- Χομπσμπάουμ Ε. (2004). *Η επινόηση της παράδοσης*. Αθήνα: Θεμέλιο